

Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi

MUSTAQILLIK DAVRI O'ZBEK HIKOYACHILIGIDA

FOLKLORIZMLAR

Dilshodbekova Naima

Andijon davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: *Mazkur tezisda mustaqillik davri o'zbek hikoyachiligida folklor namunalariidan foydalanish masalasi yoritiladi. Folklor atamasining kelib chiqishi, uning yozma adabiyot bilan aloqasi, mumtoz va XX asr adabiyotidagi an'analari hamda istiqlool yillarida yaratilgan hikoyalarda maqol, matal, urf-odat va marosim tasvirlarining badiiy vazifasi tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *hikoya, folklor, folklorizm, maqol, matal, marosim, urf-odat, mustaqillik davri, milliy o'zlik.*

KIRISH

Jahon adabiyotida ham, milliy adabiyotda ham hikoya janri eng ko'p murojaat qilinadigan turlardan biridir. Hajman ixcham bo'lgan bu janr kichik shaklda katta va dolzarb masalalarni qamrab ola biladi. Jahon adabiyotida A. Chexov, Jek London, O. Genri, G. de Mopassan, A. Pushkin, L. Tolstoy salmoqli hikoyalar yaratgan bo'lsa, o'zbek hikoyachiligi rivojiga Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Abdulla Qahhor, Saida Zunnunova, Said Ahmad, Odil Yoqubov, Shukur Xolmirzayev, O'tkir Hoshimov kabi adiblar munosib hissa qo'shgan.

Mustaqillik yillarida adabiyot mavzulari tubdan o'zgardi. Istiqloolning dastlabki yillari o'tish davri sifatida kishilar hayotida ham o'z izini qoldirdi: inson go'yo ikki yo'l ayrilishida turib, ulardan birini tanlashga majbur bo'ldi. Shu bois bu davr hikoyalarida yo'l boshida ikkilanib qolgan, siyosiy va ijtimoiy og'ir vaziyatda o'zini izlayotgan kishilar qiyofasi, ularning ruhiy kechinmalari yetakchi o'rin egalladi. Ulug'bek Hamdam, Nazar Eshonqul, Zulfiya Qurolboy qizi, Murod Muhammad Do'st, Luqmon Bo'rixon, Erkin A'zam kabi ijodkorlar hikoyachilik an'alarini faol davom ettirdi. Tutqunlik davridan farqli o'laroq, endi inson ishchi kuchi sifatida emas, balki ko'ngli, dardi va orzusi bor shaxs sifatida talqin etila

boshladi.

ASOSIY QISM

Folklor har bir xalqning qadimdan qanday hayot kechirgani va boshidan o'tgan voqealar haqida so'zlovchi ma'naviy xazinadir. Bu atama 1846-yilda ingliz olimi Uilyam Toms tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan bo'lsa-da, dunyo xalqlarining folklor namunalari undan ancha oldin shakllangan edi. O'zbek adabiyotshunosligida Hodi Zarif 1935-yilda xalq og'zaki ijodiga nisbatan "o'zbek folklori" atamasini qo'llagan. Bugungi kunda bu tushuncha urf-odatlar, dostonlar, ertaklar, lirik, marosim va mehnat qo'shiqlari, maqol, matal, tez aytish, topishmoq kabi janrlarni o'z ichiga oladi.

Dunyo adabiyoti ham, milliy adabiyotimiz ham folklordan oziqlanib kelgan. Eng qadimiy yozma yodgorliklardan biri bo'lgan shumerlarning "Gilgamish" dostoni ham, Qadimgi Misr matnlari ham xalq og'zaki ijodi zaminida yuzaga kelgan. Yozma adabiyot paydo bo'lgach, folklor namunalari asarlar tarkibiga singib, keyingi avlodlarga yetib keldi. Folklorning tarbiyaviy ahamiyati ham beqiyos: ertaklar bolani jasur, sadoqatli va to'g'riso'z bo'lishga, tez aytish va topishmoqlar zakiylik va topqirlikka undasa, allalar bola qalbiga mehr-muhabbat va shafqat tuyg'ularini singdiradi.

Mumtoz adabiyotimizda folklor an'anasi yorqin namoyon bo'lgan. Lutfiyning "Ayog'ingga tushar har lahza gisu..." deb boshlanuvchi g'azalida har bir baytda xalq maqollari mohirona qo'llanib, baytlar o'z ma'nosidan tashqari maqoldagi nozik ma'no bilan ham ziynatlangan. Lutfiy, Navoiy, Bobur va Uvaysiy ijodida chistonlarning bir necha turi uchraydi. Gulxaniyning "Zarbulmasal" asari esa boshdan oyoq maqollar bilan boyitilgan bo'lib, ular goh pand-nasihat, goh tinchlik targ'iboti, goh azaliy odatlarni ulug'lash maqsadida, personaj tabiatiga mos ravishda ijobiy yoki salbiy ruhda ishlatilgan.

XX asr o'zbek adabiyotida ham xalq og'zaki ijodiga yangicha nafas bilan murojaat qilindi. Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Oybek, G'afur G'ulom, Asqad Muxtor, Said Ahmad, Tog'ay Murod, O'tkir Hoshimov asarlari xalq maqollari, matallari va urf-odatlar tasviri bilan bezalgan. Ayniqsa, Abdulla Qahhor

hikoyalarida har bir vaziyatga mos qo'llangan maqollar asar ma'nosini kengaytirib, uni qayta-qayta o'qishga arzigulik qiladi. Bu davrda modernizm unsurlari, rus va Yevropa adabiyoti ta'siri kuchaygan bo'lsa-da, yozuvchilarimiz milliy qadriyatlarni unutmadi.

Mustabid tuzum davrida milliylikni tarannum etish "millatchilik" tamg'asi ostida qoralangan, ko'plab milliy urf-odatlar taqiqqa uchragan bo'lsa ham, xalqlarni yashirin tarzda bo'lsa-da saqlab qoldi. Istiqlol yillarida milliy o'zlikni anglash davlat siyosati darajasiga ko'tarildi: Navro'z bayrami, sumalak sayli kabi qadriyatlar qayta tiklandi. Adabiyot mafkura xizmatidan qutulib, o'zining estetik vazifasiga qaytdi, chin ko'ngil ishi sifatida qarala boshladi.

Shu sababli mustaqillik davri hikoyalarida folklorizmlar yangi badiiy vazifa kasb etdi. Said Ahmad, Shukur Xolmirzayev, Nabi Jaloliddinov, Murod Muhammad Do'st, Zulfiya Qurolboy qizi, Nazar Eshonqul, Abduqayum Yo'ldoshev, Izzat Sulton, Luqmon Bo'rixon hikoyalarida maqol, matal, tez aytish va marosim tasvirlari qahramon nutqida ham, muallif bayonida ham keng qo'llanadi. Ming yillar davomida sayqallangan, fikrni lo'nda va aniq ifodalaydigan bu namunalar asarni o'qimishli qiladi, qahramon xarakterini ochadi va milliy koloritni kuchaytiradi. Deyarli har bir o'zbek asarida to'y yoki marosim tasviri uchraydi: sovchilik, fотиha, unashtiruv, nikoh, yor-yor, kelin salom kabi lavhalar millatning turmush tarzi va qadriyatlarini aks ettiradi. Mazkur hikoyalar bir millat hayotidan hikoya qilsa-da, g'oyasi umumbashariydir. Masalan, Zulfiya Qurolboy qizining "Ayol", "Rashk", "Iztirob" hikoyalarida barcha ayollarga xos kechinmalar tasvirlangan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, folklor qadimdan yozma adabiyotning asosiy oziq manbalaridan biri bo'lib kelgan. Mustaqillik davri o'zbek hikoyachiligida folklorizmlar milliy o'zlikni anglash, qahramon ruhiyatini ochish va asarning badiiy-estetik ta'sirini kuchaytirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Xalq og'zaki ijodi namunalari istiqlool davri hikoyalarida nafaqat millatning o'ziga xos hayotini, balki ezgulik va tinchlik kabi umuminsoniy g'oyalarni ham ilgari suradi.